

Quarterly Scientific Journal of *Islamic Perspective on Educational Science*
Vol. 12, No. 25, Summer 2024, *Research Article*

Investigating the Epistemological Dimensions of the Concept of Contentment from the Perspective of the Sahifah Sajjadiyeh and the Level of Attention Paid to it by Students

Masume Kiyani¹, Roya Khodabandelo², Saide Bagheri³

DOI: 10.30497/ESI.2024.246052.1759

Abstract

This research seeks to obtain a scale for measuring contentment and with its help measure the amount of attention to this virtue among young people. For this purpose, the epistemic dimensions and components of the concept of contentment were examined from the perspective of Sahifah Sajjadiyeh, and the components obtained from this study were used to design, build and validate the contentment scale in the form of a questionnaire with nineteen questions. Then, the amount of young people's attention to the moral virtue of contentment was measured with this questionnaire. The statistical population in this research is undergraduate students, the field of educational sciences of Boali Sina University, Hamedan, with a total of 266 people, entering 1402-1399, which was measured through the Morgan table sampling method, with a sample size of 155. The analysis of the findings shows that the responses can be checked at three levels (high, medium and low satisfaction levels). According to the one-sample t-test, the average level of satisfaction (2.89), and the significance level (0.003) is lower than the value of the test (3), so it can be concluded that the level of satisfaction from the students' point of view is lower than average.

Keywords: contentment, Sahifah Sajjadiyeh, religious texts.

1. Assistant Professor of the Department of Educational Sciences, Bu-Ali Sina University, Hamedan, Iran (Corresponding Author). m.kiyani@basu.ac.ir

2. M.A in History and Philosophy of Education, Bu-Ali Sina University, Hamedan, Iran. rooyaakhodabande@gmail.com

3. Ph.D in Philosophy of Education, University of Tehran, Tehran, Iran. s.bagheri1979@gmail.com

بررسی ابعاد معرفتی مفهوم قناعت از منظر صحیفه سجادیه و میزان توجه به آن از سوی دانشجویان

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۲/۲۸ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۳/۲۱

معصومه کیانی^۱

رؤیا خدابنده لو^۲

سعیده باقری^۳

چکیده

این پژوهش در پی این است که مقیاسی برای سنجش قناعت به دست آورد و با کمک آن میزان توجه به این فضیلت را در میان جوانان بسنجد. به این منظور ابعاد معرفتی و مؤلفه‌های مفهوم قناعت از منظر صحیفه سجادیه بررسی شد و از مؤلفه‌های حاصل از این بررسی برای طراحی، ساخت و اعتباریابی مقیاس قناعت در قالب پرسشنامه‌ای با ۱۹ سؤال استفاده شد. سپس میزان توجه جوانان به فضیلت اخلاقی قناعت با این پرسشنامه مورد سنجش قرار گرفت. جامعه آماری در این پژوهش، دانشجویان مقطع کارشناسی رشته علوم تربیتی دانشگاه بوعلی سینا همدان با حجم ۲۶۶ نفر، ورودی ۱۳۹۹-۱۴۰۲ بودند که از طریق روش نمونه‌گیری جدول مورگان، حجم نمونه ۱۵۵ اندازه‌گیری شد. تحلیل یافته‌ها بیانگر آن است که پاسخ‌ها را می‌توان در ۳ سطح رعایت قناعت در مقیاس بالا، متوسط و پایین بررسی کرد. با توجه به آزمون تی تک‌نمونه‌ای میانگین قناعت (۲/۸۹) و سطح معناداری (۰/۰۰۳) از مقدار ارزش آزمون (۳) پایین‌تر است؛ بنابراین می‌توان نتیجه گرفت وضعیت قناعت از دیدگاه دانشجویان پایین‌تر از حد متوسط است.

واژگان کلیدی: قناعت، صحیفه سجادیه، متون دینی.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

m.kiyani@basu.ac.ir

۱. استادیار گروه علوم تربیتی، دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران.

۲. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد رشته تاریخ و فلسفه آموزش و پرورش دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران.

rooyaakhodabande@gmail.com

s.bagheri1979@gmail.com

۳. دکتری رشته فلسفه تعلیم و تربیت، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

بیان مسئله

یکی از عواملی که می‌تواند در زندگی فردی، اجتماعی، مادی و معنوی انسان تأثیر بسزایی داشته و به‌نوبه خود در دوام و استحکام خانواده مؤثر باشد، قناعت و ساده‌زیستی و پرهیز از تجمل‌گرایی است که متأسفانه کمتر به آن توجه می‌شود. این در حالی است که از نظر فرهنگ دینی، قناعت یکی از ارزش‌های متعالی به‌حساب می‌آید (نجفی، نصرتی‌هشی، هاشمیان و سلطانی‌نژاد، ۱۳۹۵، صص. ۹۶-۹۷). قناعت و ساده‌زیستی به‌عنوان خصلتی نیک و پسندیده برای انسان مسلمان و مؤمن واقعی ارزشی دوچندان دارد. این مسئله می‌تواند به‌عنوان یک صفت عالی اخلاقی انسان را در مسیر رشد و کمال یاری کند و او را از اسیر شدن در قیدوبند دنیای فانی رها سازد. ترویج فرهنگ ساده‌زیستی یکی از بهترین راهکارهای اصلاح الگوی مصرف در جامعه است که باید از سطوح بالای جامعه و از خود مسئولان و مدیران آغاز شود تا در سطوح پایین جامعه نیز تأثیرگذار باشد (مهینی، ۱۳۹۰، ص. ۱۹۶). از طرفی در معناکاوی ساده‌زیستی، سستی و تنبلی و عافیت‌طلبی جایی ندارد؛ همچنان‌که ساده‌زیستی به‌معنای فقر و تنگدستی نیست. چون در فرهنگ دینی فقر و تنگ‌دستی مذموم شمرده شده و می‌تواند بستر ساز بسیاری از انحرافات اجتماعی شود (آخوندی، ۱۳۸۸، ص. ۱۸۳). این در حالی است که غفلت از قناعت و ساده‌زیستی می‌تواند زمینه رشد فزاینده عوامل قدرت و ثروت، ترویج مصرف‌گرایی در عصر حاضر و روی آوردن به زندگی تجملاتی و فرو رفتن در مرداب دنیا را افزایش دهد (نجفی و همکاران، ۱۳۹۵، ص. ۹۷). از این‌رو زندگی براساس ساده‌زیستی، پاسخ انسان‌های دانا به حیات ناپایدار دنیاست که در پرتو آن، آرامش درون و برون حاصل می‌شود (مردانی، ۱۳۹۲، ص. ۵۳). بهترین الگوهای ساده‌زیستی در قرآن کریم و تعالیم دینی، پیامبر (ص)، ائمه معصومین (ع) و سایر اولیای الهی هستند و در این بین یکی از بهترین الگوها، امام سجاد (ع) است که سلوک زاهدانه ایشان در دعاها و اعمال‌شان هویدا است.

برخی از پژوهشگران تلاش کرده‌اند قناعت و مفاهیم مرتبط با آن را به‌نحوی تبیین کنند. بختیاری آینده‌نگری را از دیدگاه امام علی (ع) بررسی کرده و آن را از مؤلفه‌های قناعت می‌داند و عقیده دارد آینده‌نگری ما را در آماده شدن برای طیف حوادثی که در آینده با آن مواجه خواهیم شد، یاری می‌کند (بختیاری، ۱۳۹۹، ص. ۵). همچنین فرزین میانه‌روی را

عنصر مهمی برای دستیابی به قناعت می‌داند و آن را حالتی مابین افراط و تفریط تعریف می‌کند؛ یعنی حالتی میان اسراف و سخت‌گیری در خرج کردن مال (فرزین، ۱۳۹۸، ص. ۶۵). از سوی دیگر میانه‌روی با مفهوم بخل هم ارتباط دارد که براساس دو متغیر «بخل در قبال خود» و «بخل در قبال دیگران» سنجیده می‌شود. بخیل در معنای نخست فقیرانه زندگی می‌کند؛ حال آنکه فقیر نیست، قادر است به اندازه مصرف کند، اما مصرف نمی‌کند یا کمتر از نیاز خود مصرف می‌کند. بخیل در معنای دوم از آنچه خداوند از فضل خود به او داده و مازاد بر نیازش است، می‌تواند به دیگران کمک کند؛ اما از این کار خودداری می‌کند. بخیل این‌گونه خود و دیگران را به سوی سختی‌ها و مرارت‌های بی‌جا سوق می‌دهد (صادقی‌مال‌امیری، ۱۳۹۲، ص. ۱۴۵). از سوی دیگر قناعت نقطه مقابل زیاده‌خواهی است؛ چون فرد خدا را رازق نمی‌داند و به او توکل ندارد، می‌ترسد گرفتار شود و زیاده‌خواهی را می‌طلبد (دولت‌دوست، بختیاری نصرآبادی، حیدری و محمدی‌فشارکی، ۱۳۹۸، صص. ۱۰۳-۱۰۴). از نظر قرآن کریم نیز انسان باید بر توانایی‌ها و امکانات خود تکیه کند، نه اینکه خود را با دیگران مقایسه کرده و از کمبودهای خود غمگین و ناراحت شود؛ چراکه با این طرز تفکر انسان نمی‌تواند قدمی برای خودکفایی بردارد (حاجی‌صادقی، محمودی و امیری، ۱۴۰۲، ص. ۸).

از سوی دیگر، یکی از حوزه‌های اصلی سبک زندگی ایرانی و اسلامی، رعایت مفهوم قناعت توسط نسل جوان (به‌ویژه دانشجویان) به‌عنوان آینده‌سازان کشور است. با توجه به نقشی که جوانان هر کشور در حیات و بالندگی آن ایفا می‌کنند، سرمایه‌گذاری در امر آشنایی با ارزش‌هایی همچون قناعت، اجتناب‌ناپذیر و ضروری است؛ زیرا دوره جوانی، دوره شکل‌گیری هویت فرهنگی است. از طرفی ضروری است دانشجویان علوم تربیتی با توجه به حوزه مطالعاتی و ویژگی‌های خاص این رشته در مسیر تحکیم این ارزش، احساس مسئولیت کنند و عامل بر آن باشند و فرهنگ قناعت را از جامعه تا خانواده به‌صورت عملی به‌کار گیرند.

این پژوهش قصد دارد ابتدا درباره مؤلفه‌های مفهوم قناعت از منظر صحیفه سجادیه و اهمیت توجه به آن به‌عنوان یک ارزش اخلاقی و اسلامی مطالبی را شرح دهد، سپس میزان

توجه دانشجویان مقطع کارشناسی رشته علوم تربیتی دانشگاه بوعلی سینا به مفهوم قناعت را مطابق با آن تحلیل کند.

یکی از وظایف ذاتی نظام تربیت اخلاقی، تلاش برای مقابله با رذیلت‌های اخلاقی و ترویج فضیلت پسندیده قناعت است. قناعت از جمله سجایای ارزشمند اخلاقی است که در فرهنگ و تعلیم اسلامی از اهمیت و منزلت والایی برخوردار است؛ به گونه‌ای که سیره عملی و سبک زندگی پیامبر اسلام (ص)، امامان معصوم (ع) و اولیای الهی بر قناعت استوار بوده است (دولت‌دوست و همکاران، ۱۳۹۸، ص. ۹۶). علاوه بر آن بزرگان ادب فارسی نیز با بهره‌گیری از فرهنگ اسلامی و آموزه‌های قرآنی، همواره قناعت را به‌عنوان عامل فزاینده عزت و شرافت انسان ستوده‌اند. مرحوم نراقی معتقد است: «قناعت، ضد حرص است و امام علی (ع) می‌فرماید: قناعت یافت نمی‌شود مگر اینکه حرص نابود شود» (نراقی، ۱۳۷۷، ص. ۳۹۷). این در حالی است که برخی همواره در فهم دقیق و تلقی صواب از فرهنگ غنی و سازنده قناعت دچار نوعی خطا و کج‌اندیشی شده‌اند و آن را به‌معنای کم مصرف کردن یا حتی مصرف نکردن نعمت‌های الهی و نیز دستاوردهای بشری دانسته‌اند و به مفهوم جامع و بیان لطیف آموزه‌های اسلامی از فرهنگ انسان‌ساز قناعت توجه نکرده‌اند (انصاریان، ۱۳۸۶، ص. ۵۶).

تحقیقات متعددی درباره قناعت انجام شده است. برخی از این تحقیقات به مبانی و بررسی نظری این مطلب پرداخته‌اند. برای مثال مصباح (۱۳۹۸) در پژوهش خود باعنوان «اوصاف شیعیان واقعی؛ اسوه سخت‌کوشی و مردم‌داری» به این نتیجه رسیده است که در آموزه‌های دینی به رهبران و مدیران جامعه اسلامی سفارش شده در حد طبقه پایین جامعه و اقشار فقیر از امکانات مادی استفاده کنند. بنابراین دوری گزیدن مؤمن از تعلق و دلبستگی، توجه او را به خدا و آخرت افزایش می‌دهد و این مطلوب است. استفاده معقول از نعمات دنیوی مباح و پسندیده است.

نجفی و همکاران (۱۳۹۵) بیان کرده‌اند که قرآن کریم رفاه‌زدگی را - که ناهنجاری رفتاری در حوزه مصرف است - مایه هلاکت انسان‌ها معرفی کرده و از مسلمانان می‌خواهد از اسراف و تبذیر - در هر شکل آن - اجتناب کرده و الگوی مصرفی خود را اصلاح کنند. همچنین در پژوهش‌ها بر قناعت به‌عنوان یکی از عناصر الگوی مصرف مناسب برای مؤمنان

(آخوندی، ۱۳۸۸) و اصلاح الگوی مصرف در پرتو آموزه‌های قرآنی (مردانی و کابلی، ۱۳۸۸) تأکید شده است.

در فرهنگ اسلامی ساده‌زیستی نوعی سرمایه و بهترین زاد و توشه (مردانی، ۱۳۹۲) تلقی می‌شود و نهادینه شدن آن در زندگی فردی و اجتماعی به ظهور آثار تأثیرگذاری چون حقی‌پذیری و حق‌پرستی، رشد دنیوی و اخروی، آسودگی خاطر، رشد فکری و رفتاری، شناخت عیوب دنیا، رشد عملی، عزت نفس، رشد اقتدار و صلابت، دوست داشتن مؤمنان، رشد هدایتی، علم و هدایت، رشد فراگیر در تمامی عرصه‌ها، رویش حکمت و بصیرت، رشد اعتقادی، گفتاری و رفتاری و درک وضعیت محرومان، رشد روانی محرومان و رشد اخلاقی زاهدان منجر خواهد شد (زاهدی و کریمی، ۱۳۹۲).

علاوه بر قرآن، در فرهنگ شیعه و کلام ائمه معصومین (ع) هم به قناعت توجه بسیاری شده است. کلانتری و جنتی (۱۳۹۱) و مهینی (۱۳۹۰) به تأکید بسیار زیاد حضرت امیرالمؤمنین در نهج‌البلاغه بر فضیلت‌های قناعت و ساده‌زیستی پرداخته‌اند. حسین‌پور تنکابنی (۱۳۹۹) نیز قناعت را یکی از مؤلفه‌های زندگی معنوی از منظر امام رضا (ع) معرفی کرده است.

همچنین ساده‌زیستی یکی از مؤلفه‌های مصرف پایدار و زندگی آگاهانه ذکر شده است (کرونبرگ^۱ و لیدا^۲، ۲۰۱۱)؛ زیرا زندگی بدون تأمل با ایده ساده‌زیستی در تضاد است و اغلب شامل الگوهای مصرفی ناپایدار می‌شود. از طرفی به کمک ساده‌زیستی می‌توان فشار بیش از حدی را که رسانه‌ها بر مصرف‌کنندگان اعمال می‌کنند، مهار کرد و فرصت بیشتری را برای عمل مستقلانه در اختیار آنان قرار داد.

باتوجه به پژوهش‌هایی که ذکر شد، تاکنون درباره بررسی ابعاد معرفتی مفهوم قناعت از منظر صحیفه سجادیه و میزان توجه به آن از سوی دانشجویان مقطع کارشناسی رشته علوم تربیتی دانشگاه بوعلی‌سینا پژوهشی صورت نگرفته است.

صحیفه سجادیه یکی از کتب معتبر شیعه است و باتوجه به مضامین بلند آن و نیاز جامعه به استفاده از این کلمات گویبار، ارزش آن برای همه مشخص است (فتاحی‌زاده و

---

1. Kronenberg
2. Lida

مطیعان نجار، ۱۳۹۸، ص. ۳۸). دعا‌های صحیفه سجادیه منعکس‌کننده اهداف تربیتی مطلوبی هستند که سیاست‌گذاران نظام آموزشی باید در جست‌وجوی دستیابی به آن‌ها باشند. این موضوع در کشورهای اسلامی با سیستم آموزشی متمرکز اهمیتی چندبرابر پیدا می‌کند. از طرفی در راستای تحکیم ارزش قناعت، سلوک معصومین نقش تعیین‌کننده‌ای را ایفا می‌کند و می‌تواند الگویی در این راستا باشد. آدمی نیز در جریان تربیت، نخستین مفاهیم و انگاره‌های قناعت را می‌آموزد، آن را درونی کرده و سپس در جامعه اعتلا می‌بخشد. در همین رابطه با توجه به اهمیت صحیفه سجادیه، ضرورت تحکیم ارزش قناعت و توجه نسل جوان به ویژه دانشجویان رشته علوم تربیتی به این ارزش‌ها، پژوهش حاضر بر بررسی ابعاد معرفتی مفهوم قناعت از منظر صحیفه سجادیه تأکید دارد و به «بررسی ابعاد معرفتی مفهوم قناعت از منظر صحیفه سجادیه و میزان توجه به آن از سوی دانشجویان مقطع کارشناسی رشته علوم تربیتی دانشگاه بوعلی سینا» پرداخته است تا راهنمایی برای عمل والدین، معلمان، اساتید، دانشجویان و دیگر دست‌اندرکاران تربیت باشد.

بنابراین سؤالات تحقیق عبارت است از:

۱. مؤلفه‌های مفهوم قناعت از منظر صحیفه سجادیه چیست؟
۲. میزان توجه دانشجویان کارشناسی رشته علوم تربیتی دانشگاه بوعلی سینا به مفهوم قناعت چگونه است؟

روش پژوهش

پژوهش حاضر از نظر هدف، بنیادی و به لحاظ روش ترکیبی محسوب می‌شود. جامعه آماری از ۲ بخش تشکیل یافته است:

پرسش نخست به روش تحلیل محتوا پاسخ داده شده است. در این تحلیل محتوا نمونه‌گیری از متن صورت نگرفته است؛ یعنی متن صحیفه سجادیه به طور کامل بررسی شد و هر جا به مفهوم قناعت اشاره شده، فرازهای مربوط استخراج شده است. فرازهای به دست آمده بر اساس مشابهت‌های مفهومی در ۶ مؤلفه شامل صبر، آینده‌نگری، میانه‌روی، عزت نفس، تهذیب نفس (خودمهارگری) و حریت (آزادمردی و آزادمنشی) دسته‌بندی شدند. در پاسخ به پرسش دوم، برای بررسی میزان توجه دانشجویان کارشناسی رشته علوم تربیتی دانشگاه بوعلی سینا به مفهوم قناعت، دانشجویان مقطع کارشناسی رشته علوم تربیتی

دانشگاه بوعلی سینا همدان ورودی‌های ۱۳۹۹-۱۴۰۲ انتخاب شده‌اند. حجم جامعه آماری ۲۶۶ نفر است و با استفاده از روش نمونه‌گیری جدول مورگان، حجم نمونه ۱۵۵ نفر اندازه‌گیری شده است. این تعداد نمونه برای انجام تحلیل عاملی معنادار به حساب می‌آید. ابزار پژوهش در مرحله کیفی، تحلیل محتوای کیفی و در مرحله دوم پرسشنامه محقق ساخته است که جهت تعیین روایی و پایایی آن از آزمون تی تک‌نمونه‌ای استفاده شده است. شیوه تجزیه و تحلیل اطلاعات در مرحله نخست تحلیل محتوا و در مرحله دوم استفاده از روش آماری است.

یافته‌های پژوهش

پاسخ به سؤال نخست پژوهش

پرسش نخست: مؤلفه‌های مفهوم قناعت از منظر صحیفه سجادیه چیست؟ همان‌طور که در قسمت روش پژوهش اشاره شد، از تحلیل محتوای متن صحیفه سجادیه ۶ مؤلفه صبر، آینده‌نگری، میانه‌روی، عزت نفس، تهذیب نفس (خودمهارگری) و حریت (آزادمردی و آزادمنشی) استخراج شد. فرازهای مرتبط با هر مؤلفه که از دعاهای صحیفه سجادیه به دست آمده، به‌طور خلاصه در جدول شماره ۱ ذکر شده‌اند. با توجه به اینکه بیان تمام این فرازها در یک مقاله امکان‌پذیر نیست، در ادامه ابتدا جدول شماره ۱، سپس نمونه‌هایی از سخنان سیدالساجدین در باب هریک از این مؤلفه‌ها و تبیین ارتباط آن‌ها با مفهوم قناعت ارائه می‌شود.

جدول ۱. فرازهای مرتبط با مؤلفه‌های قناعت در صحیفه سجادیه

مؤلفه	دعا (فراز)
صبر	۳ (۲۰)، ۱۴ (۱۵)، ۲۰ (۱۲)
آینده‌نگری	۸ (۸)، ۹ (۷)، ۲۲ (۸)
میانه‌روی	۸ (۷)، ۲۰ (۱۸)، ۲۳ (۲۷)، ۳۰ (۳)، ۳۵ (۱)، ۵۰ (۱)
عزت نفس	۱ (۱۹)، ۵ (۶)، ۷ (۱۳)، ۶ (۱۵)، ۸ (۸)، ۱۰ (۵)، ۱۳ (۲۲)، ۱۶ (۱۶)، ۲۰ (۱۲)، ۲۲ (۲۲)، ۲۱ (۱۲)، ۲۲ (۴)، ۲۵ (۱۰)، ۲۸ (۹)، ۳۵ (۵)، ۴۷ (۱۳۰)، ۴۸ (۴)، ۲۳ (۲۴)، ۵۱ (۲)، ۵۱ (۱۱)
تهذیب نفس	۶ (۱۴)، ۱۷ (۱۸)، ۲۰ (۲۰)، ۸ (۱)، ۳ (۴)، ۵ (۶)، ۹ (۳)، ۹ (۶)، ۱۲ (۵)، ۱۴ (۱۴)، ۱۳ (۱۵)، ۱۴ (۱۶)، ۱۶ (۳۱)، ۲۳ (۳)، ۲۲ (۳)، ۲۳ (۱۹)، ۲۰ (۱۳)، ۲۱ (۲۱)، ۲۲ (۱۰)، ۱۶ (۳۳)، ۲۰ (۱۳)، ۲۲ (۳)، ۲۳ (۳)، ۳۱ (۱۳)، ۳۱ (۱۶)، ۳۱ (۲۱)، ۳۲ (۲۷)، ۳۹ (۱)، ۳۹ (۷)، ۴۲ (۱۲)، ۴۴ (۷)، ۴۷ (۹۳)، ۴۷ (۹۹)، ۵۱ (۲)، ۵۱ (۸)

مؤلفه	دعا (فراز)
حریت	۴ (۶، ۸، ۱۶)، ۲۱ (۹، ۱۰، ۱۱)، ۲۶ (۲)، ۲۹ (۳)، ۳۰ (۴، ۵، ۶)، ۳۲ (۲۸)، ۳۳ (۴)، (۵)، ۳۵ (۴)، ۳۹ (۲)، ۴۰ (۱)، ۴۱ (۴)، ۴۲ (۷)، ۴۴ (۱۸)، ۴۵ (۱۳، ۱۶)، ۴۷ (۱۰۹)، ۱۲۳، ۱۲۷، ۵۲ (۱۰)، ۵۴ (۴)

۱. صبر:

صبر از جمله مفاهیم اخلاقی و حالتی نفسانی است که برای افراد خاصی، هنگام شداید، مصیبت‌ها و گرفتاری‌ها رخ می‌دهد و موجب می‌شود شخص خود را نسبت به فشارها، سختی‌ها، مشکلات، مصیبت‌ها و از دست دادن‌ها، پایدار و مقاوم کند و واکنش‌های تند و احساسی و دور از عقل و شرع بروز ندهد.

در صحیفه سجادیه می‌خوانیم: «آنان که به اهل بهشت می‌گویند: سلام بر شما که شکیبایی ورزیدید. دنیا چه سرانجام نیکویی دارد» (۳، فراز ۲۰)؛ «و مرا از خواهش‌های نکوهیده و نابرداری آزمندان در امان دار و آن پاداش نیک را که برای من اندوخته‌ای و آن کیفر و عقاب را که برای دشمن من آماده کرده‌ای، در دلم نمایان کن و آن را برای من دستاویزی قرار ده تا به مدد آن، به آنچه برایم مقدر کرده‌ای، خرسند شوم و به آنچه برایم برگزیده‌ای، اطمینان یابم» (۱۴، فراز ۱۵)؛ «خدایا، بر محمد و خاندانش درود فرست و مرا به زیور شایستگان بیارای و به جامه پرهیزگاران بپوشان: در گسترده عدل و داد، و فرو خوردن خشم، و میراندن آتش دشمنی، و به هم پیوستن دل‌های پراکنده، و به سامان کردن کار بندگان، و برملا کردن پسندیده‌ها، پوشاندن کارهای ناپسند، نرم‌خویی و فروتنی، خوش‌رفتاری، بردباری و صبر، خوش‌رویی، پیشی‌جستن در فضیلت‌ها، و گرویدن به شیوه احسان، و سرزنش نکردن دیگران، و بخشش نکردن به کسی که سزاوار بخشش نیست و گفتن سخن حق، اگر چه دشوار باشد، و اندک شمردن کردار و گفتار نیک خود اگر چه بسیار باشد، و بسیار شمردن کردار و گفتار بد خویش اگر چه اندک باشد. (ای معبود من) به وسیله طاعت پیوسته و همراهی با جماعت مؤمنان و دوری گزیدن از بدعت‌گذاران و پیروان اندیشه‌های ساختگی این صفات را در من به کمال رسان» (۲۰، فراز ۱۲).

در این فرازها صفت صبر و بردباری تحسین شده و نابرداری همراه با آزمندی قلمداد شده است. این نشان می‌دهد حضرت معتقدند آدمی زمانی که خود را با فضیلت صبر آراسته

کند و به طاعت پیوسته خداوند و همراهی با جماعت مؤمنان بپردازد، قناعت پیشه کرده و به رضای خدا امیدوار است. این چنین انسانی با صبر بر مقدرات خداوند متعال، زمینه کمال خود و تقرب الهی را فراهم می‌کند. ایشان صبر را گوهری ارزشمند برای دستیابی به عاقبتی نیکو و سرافرازی در محضر خداوند می‌داند. از نظر ایشان زمانی که قناعت در زندگی جلوه‌گری کند، صبر در سایه آن رقم می‌خورد و آدمی با توکل بر خدا و همتی راستین در برابر امور مختلف صبر و شکیبایی به خرج می‌دهد و زندگی ارزشمندتری را تجربه می‌کند.

همچنین در سوره هود آیه ۱۱ می‌خوانیم: «کسانی که صبر کردند در بلاها و عمل کردند به نیکی‌ها، آن گروه برایشان آمرزش و مژده بزرگ است.» امام صادق (ع) نیز می‌فرماید: «صبر، آنچه را که در درون بندگان خدا از نور و صفا وجود دارد، آشکار می‌کند و بی‌صبری و ناشکیبایی، آنچه را که در درون آن‌ها از ظلمت و وحشت است، ظاهر می‌سازد» (بحارالانوار، ج ۶۸، ص. ۹۰). بنابراین می‌توان اظهار کرد افرادی که در برابر مشکلات عدیده زندگی مقاومت کرده و آستانه تحمل بالاتری دارند، همواره به قناعت در زندگی خود معنا بخشیدند و به خداوند بزرگ و هر آن چیزی که برایشان مقدر فرموده ایمان داشته و بر آن صبر کرده‌اند تا در موعد مقرر به پاداش آن دست یابند.

۲. آینده‌نگری:

فردی که بر مبنای اصل قناعت در زندگی خویش عمل می‌کند، برای آینده نیز برنامه دارد و در تلاش است تصمیماتی را عملی کند که در آینده نتایج خوبی به همراه داشته باشد و مانند گذشته بنده باعزت و باکرامت خداوند باشد و در مسیر خشنودی او گام بردارد.

در صحیفه سجادیه می‌خوانیم: «به تو پناه می‌بریم از سرزنش دشمنان، و نیازمندی به همانند خود، و زندگی در سختی، و مردن بی‌توشه آخرت» (۸، فراز ۸)؛ «خدایا، بر محمد و خاندانش درود فرست و چنان کن که رازهای دل ما و جنبش‌های اندام ما و نگرستن‌های چشم ما و گفتارهای زبان ما وسیله دریافت ثواب تو باشند؛ تا هیچ کار نیکی که شایسته پاداش توست، از دست ما نرود، و هیچ کار زشتی که عقوبت تو را در پی دارد، روی دست ما نماند» (۹، فراز ۷)؛ «خدایا، بر محمد و خاندانش درود فرست و مرا به کاری برانگیز که در راه تو برای آخرت خود بدان پردازم؛ تا آنجا که صدق آن رغبت را در دل خویش احساس کنم و زهدورزی در کار دنیا خلق و خوی من شود و از سر اشتیاق به نیکی‌ها مبادرت ورزم

و از روی هراس از بدی‌ها پرهیزم و مرا چنان روشنایی ده که با آن در میان مردم راه بسپرم و در تاریکی‌ها به راه راست روم و تیرگی شک‌وشبهه را بزدایم» (۲۲، فراز ۸). می‌بینیم که حضرت در صحیفه سجادیه از خداوند رحمان خواهان زهدورزی و قناعت است تا از این طریق آینده و آخرت خود را به نیکی رقم بزند و در مسیر قرب الهی گام بردارد. از نظر ایشان، در پس آینده‌نگری نیکی‌های فراوان نهفته است و انسانی که در اکنون خود قناعت را به کار می‌بندد، برای آینده به گونه‌ای برنامه‌ریزی می‌کند تا بهترین نتایج را حاصل کند و مانند گذشته بنده پاک خداوند باشد و از سیر زندگی خود لذت ببرد.

حضرت علی (ع) نیز در حکمت ۱۵۱ نهج‌البلاغه به این مؤلفه اشاره کرده و می‌فرماید: «برای هرکسی سرانجامی است؛ شیرین یا تلخ. حال این خود انسان است که باید با جهت‌گیری‌های شناختی نسبت به آینده و عواقب امور احساس مسئولیت کند و زمینه را برای دست یافتن به اهداف بلندمدت زندگی خود و سعادت دنیوی و اخروی هموار سازد». همچنین خداوند در آیه ۱۸ سوره حشر می‌فرماید: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید، تقوای الهی پیشه کنید. و هرکس باید بنگرد تا برای فردایش چه چیز از پیش فرستاده. و تقوای الهی داشته باشید که خداوند از آنچه انجام می‌دهید آگاه است». بنابراین آینده‌نگری همراه با قناعت می‌تواند آدمی را همچون گذشته در مسیر رسیدن به خدا و خداگونه‌شدن یاری کند.

۳. میانه‌روی:

میانه‌روی حالتی مابین افراط و تفریط است؛ یعنی حالتی میان اسراف و سخت‌گیری در خرج کردن مال. به کمک میانه‌روی در زندگی، فعالیت‌های اقتصادی خانواده مانند مصرف، تولید و هزینه‌های زندگی متعادل می‌شود. در نتیجه از اسراف جلوگیری شده، رزق و روزی مستدام و فقر ریشه‌کن خواهد شد. از طرفی نقطه مقابل اسراف، بخل است؛ بنابراین میانه‌روی متضمن تقابل با بخل و حساست نیز هست.

در صحیفه سجادیه می‌خوانیم: «به تو پناه می‌بریم از اسراف کردن و نیافتن روزی به مقدار نیاز» (۸، فراز ۷)؛ «خدایا، بر محمد و خاندانش درود فرست و مرا از میانه‌روی بهره‌مند فرما، و در زمره شایستگان درآور، و از راهنمایان راه هدایت و پایداری قرار ده، و در شمار بندگان نیکوکار خود وارد ساز. رستگاری روز قیامت را روزی من کن و از کمینگاه دوزخ به سلامت عبورم ده. / خدایا، بر محمد و خاندانش درود فرست و مرا از اسراف‌کاری بازدار، و روزی‌ام

را از بالای تباهی ایمن دار، و دارایی‌ام را برکت ده و بر آن بیفزای، و در کار انفاق راه درست نیکی کردن را به من بنمای. / خدایا، بر محمد و خاندانش درود فرست و مرا تندرستی ده تا بندگی کنم، و آسودگی بخش تا دل از این جهان بردارم، و دانشی عنایت کن که با عمل همراه شود، و پارسایی‌ای ده که با میانه‌روی توأم باشد» (۲۰، فراز ۱۸، ۲۳ و ۲۷)؛ «پناه می‌برم به تو از اندوه و اندیشه بدهکاری، و دل‌نگران بودن و بی‌خوابی کشیدن برای آن. پس بر محمد و خاندانش درود فرست و مرا از رنج وام در پناه آور. پروردگارا در برابر ذلت وام‌داری در زندگی و پیامدهای آن پس از مردن، امید من به پشتیبانی توست. پس بر محمد و خاندانش درود فرست و مرا به مالی سرشار، یا مالی به‌اندازه و پیوسته، یاری فرما. / خدایا، بر محمد و خاندانش درود فرست و مرا از اسراف و زیاده‌روی به دور دار، و با بخشش و میانه‌روی راه اعتدال بنمای. چنان کن که در کار خود اندازه نگه دارم و به لطف تو مال خود را بیهوده خرج نکنم. روزی‌ام را پیوسته از راه‌های حلال بر من روان گردان، و انفاق مرا در کارهای نیک انداز، و مالی را که برای من خودبزرگ‌بینی آورد یا به ستم منجر شود یا به سرکشی انجامد، از من بستان» (۳۰، فراز ۲ و ۳)؛ «ستایش برای خداست که به آنچه فرمان می‌راند خشنودم، و گواهی می‌دهم که خدا روزی بندگانش را به عدالت قسمت کرده و با همه آفریدگانش به فضل و احسان رفتار کرده است» (۳۵، فراز ۱)؛ «خدایا، تو اندامم را موزون آفریدی، و مرا در خردی پروریدی و به اندازه روزی دادی» (۵۰، فراز ۱).

حضرت در این فرازها از خداوند منان می‌خواهد تا به خصلت نیکوی میانه‌روی آراسته شود و در روز قیامت رستگار شود و تمامی این خصایل زمانی رقم می‌خورد که آدمی در قناعت کردن از دیگران سبقت گیرد و آن را سرلوحه زندگی خود قرار دهد. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که از نظر آن امام بزرگوار، میانه‌روی لازمه پیوستن به شایستگان، برکت مال، تندرستی، انفاق و خشنودی خداوند است و تمامی این موارد با قناعت و ساده‌زیستی در زندگی معنا پیدا می‌کند و سعادت آدمی را رقم می‌زند.

دیگر ائمه و معصومین (ع) نیز همواره از میانه‌روی به نیکی یاد کرده‌اند. پیامبر اکرم (ص) فرمودند: «کسی که در زندگی میانه‌روی را رعایت کند، خداوند او را روزی می‌دهد و کسی که اسراف و زیاده‌روی کند، او را محروم می‌سازد» (حر عاملی، ۱۴۰۰، ص. ۲۷۷). همچنین امام علی (ع) معتقدند آنکه میانه‌روی کند، تهی‌دست نخواهد شد (نهج‌البلاغه،

حکمت ۱۴۰). از این رو کسانی که همواره در زندگی خود قناعت پیشه می‌کنند، در تمامی امور خود میانه‌رو هستند و در دام افراط و تفریط نمی‌افتند، نیازمند دیگران نمی‌شوند، در راه خدا اتفاق می‌کنند و در هر حالی رضای حق تعالی را باور دارند.

۴. عزت نفس:

عزت نفس احساس ارزشمندی شخص نسبت به خود است. از طرفی این مؤلفه زمینه و عاملی برای تصمیم‌گیری‌های فعلی و آینده شخص به حساب می‌آید. کسی که خود را موفق و ارزشمند ارزیابی می‌کند، می‌تواند مسیر خود را با اعتماد به نفسی مضاعف و توانی بیشتر نسبت به گذشته ادامه دهد. از معصیت و رفتار زشت دوری می‌کند و دنیا و شئون دنیوی در نگاه او پست و ناچیز به شمار می‌رود. سختی‌ها و مشکلات او را ناامید و متزلزل نمی‌کند و در مقابل هوای نفسانی و شهوات مقاومت بیشتری دارد.

در صحیفه سجادیه می‌خوانیم: «ستایش برای خداست که در نیاز را، جز به درگاه خویش، از همه سو بر ما بست؛ حالا چگونه سپاس او را گزاریم؟ کی توانیم از عهده شکرش به درآیم؟ نه، کی توانیم؟» (۱، فراز ۱۹)؛ «فراز ۶: ای آنکه خبرهای پنهان پیش تو آشکار است، بر محمد و خاندانش درود فرست و ما را نزد خود رسوا مکن / خدایا، ما را به لطف بخشش خود، از بخشش بخشندگان بی‌نیاز گردان، و با پیوند خویش ما را از هراس پیوند گسستن دیگران دور ساز، تا با وجود بخشش تو، از دیگران چشم بخشش نداشته باشیم و با وجود احسان تو، از تنگ‌چشمی ایشان به هراس نیاییم / پس بر محمد و خاندانش درود فرست و ما را به عزت خویش از گزند بندگانت در امان دار، و با بخشش خود، از غیر خودت بی‌نیاز گردان، و در پرتو هدایت خویش، ما را به راه حق انداز» (۵، فراز ۶ و ۷ و ۱۳). همچنین در فرازهای بیشتری به اهمیت عزت نفس و بی‌نیازی از غیر حق اشاره شده است که در جدول شماره ۱ به آن‌ها اشاره شده است. حضرت در این دعاها از خداوند خواستار حفظ عزت نفس و بی‌نیازی از دیگران است و یکی از راه‌های دستیابی به این خواسته ارزشمند، پیشه کردن قناعت و توسل به خداوند حکیم است و از این طریق می‌توان زمینه حفظ عزت نفس، یاری جستن از خداوند و دوری از تنگدستی را فراهم کرد.

امام علی (ع) نیز در بخشی از نامه ۳۱ نهج البلاغه تأکید کردند: «انسان نباید زیر بار منت مردم باشد، باید با نیروی خود سهم خود از مقدرات الهی را به دست آورد و اگر از این طریق

سهم کمتری به دست آورد، بهتر از آن است که با منت مردم به سهم بیشتری برسد». از طرفی اگر انسان به رعایت اصل قناعت در زندگی ایمان داشته باشد و به آنچه در اختیار دارد قانع شود، همواره در تلاش است که روزی حلال کسب کند و مدام دست نیاز به سمت دیگران دراز نکند و برای خود ارزش قائل باشد. به کمک این اصل فرد می‌تواند زندگی عزتمند و هدفمندی را بسازد و ناامید نشود و در هر حالتی به خداوند توکل کند.

از طرفی عزت نفس متضمن تحقق استقلال اقتصادی و ضرورت توجه به قناعت و به‌کارگیری آن در زندگی است؛ زیرا انسانی که تلاش می‌کند دخل و خرج خود را مدیریت کند، هرگز به دیگران محتاج نمی‌شود و به اندک خود قانع است و عزت و سربلندی خود و خانواده‌اش را رقم می‌زند. این چنین انسانی همواره بنده پاک و عزیز خداوند است.

۵. تهذیب نفس (خودمهارگری):

خودمهارگری نقش بسزایی در سلامت جسمی و معنوی انسان دارد. این مؤلفه بیش از هر چیز بر توانایی فرد در اجتناب از رفتارهای نامطلوب تأکید می‌کند. همچنین تهذیب نفس متضمن تقابل با بخل و خساست است؛ زیرا در خساست و بخل عدم رضایت از خدا موج می‌زند. از این رو فردی که خواستار سعادت دنیا و آخرت است، به خداوند ایمان دارد و سنجیده عمل می‌کند تا خود و دیگران را به سختی سوق ندهد.

همان‌طور که در جدول شماره ۱ مشخص شده، ۳۶ فراز از فرازهای صحیفه سجادیه به این مؤلفه اشاره دارند که در اینجا به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود:

«خدایا، پناه می‌برم به تو از شور آزمندی، و تندی خشم، و چیرگی حسد، و کم‌طاقتی و ناخرسندی از روزی مقدر، و تندخویی و زیاده‌روی در لذت‌جویی، و پافشاری بر باطل. / پیروی هوای نفس، و سرپیچی از راه راست، و فرو رفتن در خواب غفلت، و کوشش بیش از نیاز، و برگزیدن باطل به جای حق، و پافشاری بر گناه، و کوچک‌نمایی خطا و بزرگ‌نمایی طاعت. / پناه می‌برم به تو از به خود نازیدن توانگران و خوار شمردن درویشان و بدرفتاری با زیردستان و ناسپاسی در حق آن کسی که به ما نیکی کرده است. / خدایا، به تو پناه می‌برم از یاری کردن ستمگر و خوار داشتن ستم‌دیده و درخواست چیزی که حق ما نیست و ندانسته سخن گفتن. / و به تو پناه می‌برم از اینکه در حال خیال فریب کسی را بیرویم و شیفته کردار خود شویم و آرزوهای دور و دراز کنیم. / به تو پناه می‌برم از بدسرشتی و ناچیز شمردن

گناهان کوچک و اینکه شیطان بر ما چیره شود، یا روزگار ما را بیچاره و تیره‌روز کند یا پادشاهی بر ما ستم ورزد» (۸، فراز ۱ تا ۶).

همچنین در آیه ۱۵۱ سوره بقره می‌خوانیم: «پیامبری از خودتان در میان شما فرستادیم تا آیات ما را بر شما بخواند و شما را تزکیه کرده و کتاب و حکمت را به شما بیاموزد و آنچه را که نمی‌دانستید، به شما یاد دهد. از طرفی زمانی که انسان، قناعت را سرلوحه زندگی خود قرار می‌دهد، و در کنترل امیال، علائق و نیازهایش تلاش می‌کند، در مسیر حفظ ارزش‌های انسانی و فطرت الهی خویش گام برمی‌دارد و همواره در هر امری خدا را در دل خود یاد می‌کند و از شر شیطان به او پناه می‌برد تا در حفظ خویش او را یاری کند».

۶. حریت (آزادمردی و آزادمنشی):

باید به حریت به‌عنوان یک صفت و خصلت بشری که هویت انسان را معنا می‌بخشد و بر قناعت تأکید می‌کند، توجه داشت. حریت به انسان این امکان را می‌دهد که از قید و بندهای دنیای فانی رها شود و به مقصود نهایی که همان خداوند عزیز است، برسد.

همان‌طور که در جدول شماره ۱ مشخص شده، ۲۷ فراز از فرازهای صحیفه سجاده به

این مؤلفه اشاره دارند که در اینجا به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود:

«خدایا، بر محمد و خاندانش درود فرست و توفیقم ده که در همه حال از تو به نیکی سخن گویم و به ستایشت کمر بندم و سپاسگزار تو باشم، تا به آنچه از دنیا به من عطا کرده‌ای دلخوش نگردم و برای آنچه از من دریغ داشته‌ای، اندوهگین نشوم. قلبم را جامه تقوا بپوشان و تنم را به کاری که بر من می‌پسندی بگمار، و مرا در برابر آنچه به من روی آورد، به فرمان‌برداری خود مشغول بدار، تا آنچه را که تو دشمن می‌داری، دوست نپندارم، و آنچه را مایه خشنودی توست، دشمن ندارم. / خدایا، بر محمد و خاندانش درود فرست و قلبم را برای محبت خود تهی گردان، و به یادکرد خود وادار، و با بیم خویش از ورطه گناه بیرون آر، و میلش را به سوی خود نیرومند ساز، و آن را به طاعت خود راغب فرما، و در راهی که پیش تو محبوب‌تر است، به سوی خود روان گردان، و چنان کن تا زنده‌ام، تنها به آنچه تو داری رغبت نماید. / در این جهان، پرهیزکاری را توشه راهم ساز، و چنان کن که سرانجام این راه رحمت تو باشد، و تنها در آنچه خشنودی تو در آن است، وارد شوم و بهشت تو جایگاه من شود. مرا نیرویی ده که بار خشنودی تو را به دوش کشم و چنانکه تنها

به سوی تو بگریزم و به آنچه نزد توست رغبت ورزم، و در دلم انداز که از مردمان بدکردار بترسم، و نصیبم کن که با تو و دوستان تو و بندگان فرمان‌برت خو بگیرم.» (۲۱، فراز ۹ تا ۱۱)

از دعاهای حضرت می‌توان به این نتایج دست یافت که افرادی لیاقت دستیابی به حریت و چنگ زدن به ریسمان الهی را دارند که همواره در زندگی‌شان قناعت را، الگو و سرمشق زیستن هدفمند قرار داده‌اند. آن‌ها همواره محبت خدا و شوق دیدار او را در دل دارند و در ایمان و اطاعت از او جزو نخستین افراد هستند. اینان همان کسانی هستند که با رعایت قناعت در زندگی از قید و بندهای دنیای فانی رها شده و در پی تقرب الهی‌اند.

امیرالمومنین (ع) نیز می‌فرماید: «دنیا گذرگاه است، نه ایستگاه. مردم در این دنیا ۲ دسته‌اند: برخی خود را می‌فروشند و برده دنیا می‌شوند و خود را تباه می‌سازند و برخی خویشتن را می‌خرند و آن را آزاد می‌کنند» (نهج البلاغه، حکمت ۱۳۳). بنابراین نیاز و وابستگی به دنیا، انسان را برده و مطیع خود می‌کند؛ زیرا قید و بندها و تعلقات مادی و تجمل‌گرایی، آزادی عمل را از انسان می‌گیرد. درحالی‌که انسان قانع دقیقاً عکس این جریان را در زندگی خود پیش می‌گیرد و با دنیا، تعلقات آن و هر آن چیزی که او را از خدای متعال دور کند، بیگانه است و در هر حالتی امر خدا را اطاعت می‌کند.

اصل حریت هم مانند عزت نفس متضمن اصل استقلال اقتصادی است؛ زیرا این اصل انسان را به سوی عزت و کرامت انسانی سوق می‌دهد و زمینه خوداتکایی، سربلندی و بی‌نیازی فرد را فراهم می‌کند و این‌گونه آدمی با رعایت قناعت به جایگاه و مکتبی والا دست می‌یابد.

پاسخ به سؤال دوم پژوهش

سؤال دوم: میزان توجه دانشجویان کارشناسی رشته علوم تربیتی دانشگاه بوعلی سینا به مفهوم قناعت چگونه است؟

به‌منظور تجزیه و تحلیل آماری داده‌های پژوهش، برای بررسی مؤلفه‌های مورد مطالعه در مقیاس حرص - قناعت، تعداد ۱۹ سؤال مطرح شد. برای استخراج درصد پاسخ به سؤالات پرسشنامه و همچنین محاسبه ضرایب توجه به قناعت، از نرم‌افزار پرس‌لاین استفاده شد.

داده‌های به‌دست آمده از پرسشنامه از طریق آزمون تی تک‌نمونه‌ای بررسی و نتیجه آن در جدول شماره ۲ گزارش شده است.

جدول ۲. آزمون تی تک‌نمونه‌ای متغیر قناعت با ارزش آزمون ۳

متغیر	مقدار T	درجه آزادی	میانگین	تفاوت میانگین‌ها	سطح معناداری (sig)
قناعت	۳/۰۲	۹۹	۲/۷۶	-۰/۱۰۵	۰/۰۰۳

نتایج تی تک‌نمونه‌ای نشان می‌دهد میانگین قناعت (۲/۸۹) و سطح معناداری (۰/۰۰۳) از مقدار ارزش آزمون (۳) پایین‌تر است؛ بنابراین می‌توان نتیجه گرفت وضعیت قناعت از دیدگاه دانشجویان پایین‌تر از حد متوسط است.

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر در پی آن بود تا با بررسی ابعاد معرفتی مفهوم قناعت از منظر صحیفه سجادیه و ساخت آزمون سنجش قناعت براساس مؤلفه‌های استخراج شده از آن، میزان توجه دانشجویان مقطع کارشناسی رشته علوم تربیتی دانشگاه بوعلی‌سینا به مفهوم قناعت را بررسی کند. پژوهش‌های قبلی بیشتر بر تحلیل محتوای متون دینی متمرکز بودند؛ بنابراین با آن بخش از نتایج پژوهش حاضر که به دنبال استخراج مؤلفه‌های قناعت از متن صحیفه سجادیه بود، اشتراکاتی داشتند. بختیاری (۱۳۹۹، ص. ۵) در پژوهش خود «آینده‌نگری» را یکی از مؤلفه‌های قناعت می‌داند. نتایج پژوهش‌های فرزین (۱۳۹۸، ص. ۶۵) و صادقی‌مال‌امیری (۱۳۹۲، ص. ۱۴۵) نیز در اشاره به «میان‌روی» به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های قناعت با نتایج این پژوهش اشتراک داشت. دولت‌دوست و همکاران (۱۳۹۸، ص. ۹۶) نیز در پژوهش خود به مؤلفه «تهذیب نفس» به‌عنوان مؤلفه‌ای برای قناعت اشاره کرده‌اند و نجفی و همکاران (۱۳۹۵، ص. ۹۷) مؤلفه «حریت» را از عوامل ساده‌زیستی عنوان کرده‌اند. در پژوهش‌هایی که بررسی شد، به مؤلفه‌های صبر و عزت نفس اشاره‌ای نشده است.

بخش مربوط به پرسش دوم کمتر مورد توجه پژوهشگران بوده است. اینکه در عمل به‌سختی می‌توانیم میزان توجه به فضیلت‌های اخلاقی مانند قناعت را بسنجیم، باعث شده پژوهشگران کمتر وارد این حیطه شوند. فقدان پژوهش‌های مرتبط در این زمینه از محدودیت‌های پژوهش حاضر بوده است. از طرف دیگر جامعه آماری پژوهش محدود به

دانشجویان یک دانشگاه در مقطع زمانی محدودی بوده است. این محدودیت باعث می‌شود نتوان براساس نتایج پژوهش تصمیم‌گیری‌های گسترده کرد. در این پژوهش نتایج آزمون تی تک‌نمونه‌ای نشان داد میانگین قناعت (۲/۸۹) و سطح معناداری (۰/۰۰۳) از مقدار ارزش آزمون (۳) پایین‌تر است؛ بنابراین می‌توان نتیجه گرفت وضعیت قناعت از دیدگاه دانشجویان مذکور پایین‌تر از حد متوسط است. پیشنهاد می‌شود پژوهش‌های مشابه بیشتری در دانشگاه‌های بیشتر و دیگر مراکز فرهنگی مرتبط با جوانان، به‌صورت دوره‌های زمانی طولانی‌تر انجام شود تا بتوان از کنار هم قرار دادن نتایج این پژوهش‌ها به ترسیم دقیق‌تر وضعیت موجود رسید.

منابع

- آخوندی، مصطفی (۱۳۸۸). ساده‌زیستی نماد الگوی مصرف. نشریه حصون، ۲۱، ۱۸۲-۱۹۳.
- آشناور، مهدی؛ و طادی‌نبی، مریم. (۱۳۹۴). قناعت به سود معقول در احادیث و سیره رضوی. حسنا، ۷(۲۵)، ۱۱۷-۱۴۷.
- آمدی، ابوالفتح (۱۳۸۳)، *غررالحکم و دررالکلم*، قم: دارالحدیث.
- اجاق، سیده‌زهرا (۱۳۹۷). آموزش سواد رسانه‌ای به کودکان: معرفی شاخص‌های محتوای آموزش سواد رسانه‌ای در دبستان. *مطالعات فرهنگی و ارتباطات*، ۱۴(۵۳)، ۲۲۱-۲۴۷.
- اکبری‌دستک، فیض‌الله (۱۳۹۵). جایگاه فرهنگ قناعت (اقدام و عمل) و کارکردهای آن در تبیین و تحکیم مبانی دینی اقتصاد مقاومتی از نگاه تعالیم اسلامی. *بصیرت و تربیت اسلامی*، ۳۶(۱۳)، ۲۷-۴۷.
- بختیاری، لطفعلی (۱۳۹۹). آینده‌نگری از دیدگاه امام علی (ع). *مدیریت منابع در نیروی انتظامی*، ۸(۴)، ۱-۲۶.
- ترابی، زینب؛ و ابراهیمی، ابراهیم (۱۳۹۴). بررسی تطبیقی فرهنگ قناعت در قرآن کریم و بوستان و گلستان سعدی. *فصلنامه پژوهش‌های ادبی - قرآنی*، ۳(۳)، ۲۳-۴۸.
- حاجی صادقی عبدالله؛ محمودی، یدالله؛ و امیری، حسین (۱۴۰۲). استقلال اقتصادی، راهکارها و آثار آن از منظر قرآن. *کنفرانس بین‌المللی فقه، حقوق و پژوهش‌های دینی*.
- حر عاملی، محمدبن حسن (۱۴۰۰)، *ترجمه وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه*، نشر دیجیتال مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان.

بررسی ابعاد معرفتی مفهوم قناعت از منظر صحیفه سجادیه/ معصومه کیانی و دیگران ۹۷

- حسین پور تنکابنی، رسول (۱۳۹۹). تربیت معنوی و بایسته‌های معنویت‌گرایی در بینش، منش و کنش رضوی (ع). علوم تربیتی از دیدگاه اسلام، ۸ (۱۴)، ۵۳-۷۲.
- دولت‌دوست، حسین؛ بختیاری نصرآبادی، حسنعلی؛ حیدری، محمدحسین؛ و محمدی‌فشارکی، محسن (۱۳۹۸). واکاوی جایگاه قناعت و کارکردهای آن در مثنوی معنوی با تکیه بر تعالیم اسلامی. پژوهش‌نامه اخلاق، ۱۲ (۴۵)، ۹۷-۱۱۰.
- رضایی، محمدمهدی (۱۳۹۴). صحیفه سجادیه، قم: جمال.
- زاهدی، عبدالرضا؛ و کریمی درچه، محمد (۱۳۹۲). زهد و ساده‌زیستی و نقش آن در رشد فردی و اجتماعی از منظر آیات و روایات. معرفت اخلاقی، ۴ (۲)، ۲۳-۴۰.
- سلطان‌محمدی، حسین (۱۳۸۲). کسب عزت در پرتو زندگی با قناعت. مبلغان، (۳۹)، ۳۱-۳۶.
- سلگی، مریم؛ نبوی، زهره‌سادات؛ و سپاهی، ابوالفضل. (۱۳۹۷). رابطه حیات طیبه و قناعت از منظر قرآن و تفاسیر. مطالعات قرآنی، ۳۵ (۹)، ۱۲۱-۱۴۳.
- سیدرضی (۱۳۸۶)، نهج‌البلاغه، قم: بکاء.
- سیدطاهرالدینی، سیدعلی؛ ایزدی، مهشید؛ و وکیلی، نجمه (۱۳۹۸). ایضاح خوانش قرآنی «قناعت» به‌عنوان عاملیت بهم‌تنیدگی حیات طیبه در نهج‌البلاغه. مطالعات قرآنی، ۴۰ (۱۰)، ۹۳-۱۰۹.
- شاه‌پسند، الهه؛ و احمدپور دهقان، سمانه (۱۴۰۰). بن‌مایه‌های قرآنی مضامین روایی قناعت. تأویلات قرآنی، ۴ (۷)، ۹۱-۱۰۹.
- صادقی‌مال‌امیری، منصور (۱۳۹۲). طراحی مدل تحلیل رفتار مصرف‌کننده براساس آموزه‌های اسلام. اندیشه مدیریت راهبردی، ۱۳ (۷)، ۱۲۳-۱۵۶.
- فرزین، محمدمهدی (۱۳۹۸). بررسی آثار قناعت براساس ابعاد وجودی انسان و تأثیرات آن بر بهبود زندگی. مطالعات علوم اسلامی انسانی، ۲۹ (۵)، ۶۲-۷۵.
- فرزین، محمدمهدی؛ و گرجی، یوسف (۱۳۹۹). اثربخشی آموزش خودبستگی بر بهبود کیفیت زندگی با تأکید بر مؤلفه اسلامی قناعت. مطالعات علوم اسلامی انسانی، ۶ (۲۱)، ۶۳-۷۵.
- کلاتری، ابراهیم؛ و جنتی، لیلا (۱۳۹۱). همبستگی قناعت و آرامش روان از منظر امام علی (ع) در نهج‌البلاغه. پژوهش‌نامه اخلاق، ۱۷ (۵)، ۲۷-۴۴.
- مردانی نوکنده، محمدحسین؛ و کابلی، قاسم‌علی (۱۳۸۸). اصلاح الگوی مصرف در پرتو فرهنگ ساده‌زیستی (با تأکید بر آموزه‌های قرآنی). مشکوه، ۲۸ (۴)، ۱۶۱-۱۸۱.
- مردانی نوکنده، محمدحسین (۱۳۹۲). سبک زندگی اسلامی در پرتو فرهنگ ساده‌زیستی. مهندسی فرهنگی، ۸ (۷۸)، ۵۲-۷۳.

۹۸ فصلنامه علمی علوم تربیتی از دیدگاه اسلام، دوره دوازدهم، شماره بیست و پنج، تابستان ۱۴۰۳

مصباح، محمدتقی (۱۳۹۸). اوصاف شیعیان واقعی؛ اسوه سخت‌کوشی و مردم‌داری. معرفت، ۲۸(۱۰)، ۵-۱۱.

موسوی، سیدعباس (۱۳۸۸). فرهنگ زهد و قناعت در کلام و سیره قرآنی معصومین (ع). فصلنامه قرآنی کوثر، ۳۱(۱)، ۱-۱۰.

موسوی، سیدکاظم (۱۳۹۳). فضیلت اخلاقی قناعت در زندگی زن و مرد. زن و فرهنگ، ۶(۲۲)، ۲۷-۳۹.

مهبینی، شهربانو (۱۳۹۰). قناعت و ساده‌زیستی میان قرآن و نهج‌البلاغه. فصلنامه مطالعات قرآنی، ۲(۵)، ۱۹۵-۲۱۵.

میراکبری، رقیه‌سادات (۱۳۸۹). آثار تربیتی و روان‌شناختی قناعت. راه‌تربیت، ۵(۱۱)، ۱۳۵-۱۴۸.
نجفی، محمد؛ نصرتی‌هشی، کمال؛ هاشمیان، نفیسه؛ و سلطانی‌نژاد، سمانه (۱۳۹۵). ساده‌زیستی در آموزه‌های دینی و نقش آن در استحکام خانواده. پژوهش‌های اجتماعی اسلامی، ۲۲(۱۱۱)، ۹۵-۱۲۶.

نراقی، ملااحمد (۱۳۷۷). معراج‌السعاده، قم: هجرت.

Kronenberg, Jakob & Iida, Natsuyo (2011). Simple living and sustainable consumption. *Problems of Sustainable Development*, ۶(۲), ۴۴-۷۷.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی